

Per Aage Brandt

Pengene eller livet! – Om økonomi, økologi, kapital og kunst

Naturen, *natura*, vokser, den gør det ganske af sig selv, ganske naturligt, det er dens natur. Den føder og afføder ting og sager, uophørligt. Heri ligner den *fysis*, fysikken, der på sin side avler og skaber ting og sager og får dem til at vokse. Det er sådan, vi opfatter den omgivende verden: der bliver stadig mere af den, planterne buldrer frem, dyrene myldrer, vi behøver blot at gribe træernes og buskenes bær og frugter, måske presse dem lidt, og måske stege os et par dyr, så har vi, så hatten passer. Der er liv over det hele, og det vokser og vokser. Dette er det *organiske* perspektiv, hvorudfra begyndelsen derfor er tænkt som en skabelse, *genesis*.

Men sådan fungerer universet ikke. Det vokser ikke, selv om det måske udvider sig. Den voksende natur er en lokal specialitet. I vores solsystem modtager planeterne, herunder Jorden, en varig strøm af energi fra deres sol, som rigtignok får visse ejendommelige jordiske væsener, organismerne, til at forøge deres former, størrelse og antal, i ivrig indbyrdes kamp, konsumtion eller Kooperation: liv. Menneskedyret opfører sig på samme måde, indbefattet samfundsformerne, deres størrelse og antal, og deres krige, indbyrdes absorption og alliancer. Men til den organiske natur hører også overalt, udover væksten: døden, hvorved vokse-værket vender tilbage til den uorganiske verden som affald.

Vi henter som menneskedyr levende og ikke-levende stof op fra grunden, naturen, og vi kaster det igen fra os, vi henter det op for at leve og vokse, og vi kaster affaldet fra os i naturen, så vi lever "på" vores eget affald og på alt, hvad vi har forbrugt og forandret. Det giver et første økologisk kredsløb, det *organiske kredsløb*. Vi kan ødelægge så meget, at kredsløbet går i stå, så vi dør, hvis vi ikke ændrer livsform eller finder nye urørte territorier.

Vi henter som mennesker endnu mere op af naturen for at kunne bygge og bo, urbanisere (bygge byer), oprette infrastrukturer af enhver art. Træ, sten, jern, brændstoffer osv. Også dette kaster vi fra os i naturen efter at have "brugt" det til vores produktioner og konstruktioner. Når grunden, naturen, er "brugt op", må vi igen enten ændre aktivitetsform eller finde nye territorier – hvorved vi yderligere kan komme til at rasere det organiske kredsløb. Vores fællesskaber udvikler fællesvæsener, herunder beskyttelsesvæsener og retsvæsener, og de udvikler skolevæsener, vejvæsener og udvekslingssteder, også kaldet markeder. Forholdet mellem væsenerne, markederne og det organiske kredsløb udgør hovedindholdet af fællesskabernes politiske liv. Kredsløbet er overordnet det organiske, som det forudsætter. Vi kan kalde det *det politiske kredsløb*.

Endelig henter vi nogle ganske særligt sjældne, smukke og "ædle" metaller og sten op af grunden, såsom guld, sølv, diamanter, marmor osv., og anvender dem til at bygge og udsmykke paladser og templer, monumenter og statuer oven på de urbaniserede konstruktioner. En særlig gruppe mennesker, som i stedet for at arbejde udelukkende beskæftiger sig med symbolske aktiviteter, lad os benævne dem fyrster og præster, indtager paladserne og templerne og udøver henholdsvis suveræn magt og hellighed, to immaterielle substanser, som tilsammen inkarnerer det behov for autoritet, som reguleringen af voldsanvendelse og sociale hierarkier, klaner, kaster og klasser på det politiske kredsløbs niveau udvikler. De symbolske instanser udfolder ritualer, dans, musik, kunst, skriftsystemer, kalendersystemer, militære systemer, organiseret krigsførelse, og en helt speciel anvendelse af de magtfulde og hellige metaller, nemlig *penge*.

Guldet og sølvet, som dækker gudebillederne, kan nemlig udmøntes og i hænderne på præsterne, fyrsterne og deres tjenere dermed udbrede den suveræne og guddommelige magts beskyttelse til disse ihændehavere, som idet de låner det videre ud, bliver bankierer, idet templerne og paladserne bliver banker. Pengene flyder ned i den politiske verden og videre ned i den organiske. Samfundene bliver stater, forenet hver under sin *valuta*. Hvor valutareserverne bliver utilstrækkelige, kan staterne besætte omgivende territorier og tilrane sig disses reserver; således er hele kontinenter blevet besat og udplyndret i løbet af staternes og den menneskelige civilisations historie. Den "moderne" verden begynder, da planeten Jorden på denne måde er blevet dækket af lande med stater; "moderniteten" begynder med det bogstaveligt globale verdenskort, globussen.

Opfinderen Martin Behaim med sit "jordæble", *Erdapfel* (1492). Lige til at sætte tænderne i. Alle kendte senere globusser medtager Amerika, og modellen blev meget populær i det 16. årh. (Globussens historie går dog tilbage til de gamle grækere).

Det symbolske kredsløb etablerer således det tredje niveau i vores udviklingsmodel og medfører den monetarisering af samfundsforholdene, som ret hurtigt fører til den verdenskapitalisme, vi kender i dag. På alle niveauer, det organiske, det politiske og det symbolske, flyder pengestrømmene, mens stof i stadigt stigende mængder trækkes ind og spyttes ud, indtil kloden ser ud som i dag. Den ser ikke godt ud; havene, luften og jorden er udpinte og fyldt med giftigt affald, dyrearterne uddør, og en dag bliver det vores tur, hvis denne kapitalisme fortsat skal regere, som den gør nu. Den moderne civilisation har ganske vist skabt spektakulært ændrede og i mange tilfælde forbedrede livsforhold for de magthavende, velhavende eller på anden måde begunstigede dele af den kapitaliserede menneskehed, men modernitetens teknologiske eksplosion har samtidig medført stigende elendighed og omfattende ødelæggelser, både i krig og i fred, for menneskehedens øvrige dele. Den Kultur, som ville efterligne Naturen ved at vokse, ganske ubegrænset, efterligner nu Naturen ved at skrante og ikke længere at kunne bære vækstens byrde. Globalvæksten får verdenshjørnerne til at vokse sammen og ramme hinanden; markederne og staterne kolliderer og går i stå, så kun den symbolske produktion stadig kan bevæge sig og "vokse", især fordi symbolteknologien har stimuleret udviklingen af en monetariseret tænkemåde, som kun opfatter virkeligheden i form af tal: økonomi erstatter nu politik og organisk hverdagsliv, og erstatter især den uproblematisk økologi, som hidtil havde været den underforståede forudsætning for den gennemgribende monetarisering af livsformerne. Nu "vokser" kun pengene, i hænderne på symbolproduktionens magt- og velhavere, mens klodens grundlæggende menneskeliv langsomt går i stå, ødelæggelserne tiltager, og omfattende folkemængder flygter fra de værst ramte områder mod de endnu mere eller mindre fungerende.

Mens panikken og den globale forvirring breder sig, udvikler de herskende symboludøvere, dvs. korrupte og magtgale diktatorer, religiøse fanatikere, finansfyrster, internationale svindlere i enhver størrelsesorden, en adfærd, som ganske vist fortsætter ad kendte spor: gedulgt våbenhandel, menneskehandel, handel med narkotika, olie, uran, alt muligt uindrømmeligt, som de herskende altid har bedrevet, men også en ny, åbent destruktiv og udfordrende stilart, en hidtil ukendt, åbent udstillet aggressivitet, hvormed der direkte kaldes på folkemassernes fascination ved det overskridende og irrationelle. Totalitære

bevægelser har ikke manglet i menneskehedens historie. Men det, der nu træder frem, er ikke set før i denne målestok: et stolt og triumferende barbari, som i teknologisk verdensformat springer frem fra mørket og erklærer sig for suverænt behersket af aktivt destruktivt afsind: for pengene *skal* herske! Vokse og herske over alt det andet, som samtidig stagnerer, bøjer sig og visner, eller bliver plaffet ned. Hvad der samtidig vokser, er ganske åbenlyst *angsten*. Hos de herskende, for hinandens handlinger, og hos de beherskede, for afsindet og dets virkninger.

Kunsten og angsten hænger sammen. Hver gang kaos er brudt ud i den politiske historie, er kunstens barokke intensitet tiltaget, og vi har fået "guld"-aldre. (Læg mærke til udtrykkets anvendelse af metallet). Jo mere angst, desto mere kunst. Det skyldes langtfra, at menneskene drømmer sig *væk fra* deres kaos, men snarere at det, vi kalder kunst, musik, poesi, billedkunst og ikke mindst teater (som er det hele på én gang), er vores måde at drømme os *igennem* kaos på; kunsten tilbereder og fortærer angsten, ligesom en chaman i sit ritual fortærer det syge eller onde hos den lidende, og lader os se og gå *ind i* kaos med åbne sanser. Kunsten selv er derfor fuld af angst. Det gælder også dens udøvere. De bærer måske med smil deres byrde, men den er ret ofte for tung til et langt liv. Den renselse (*katharsis*), som Aristoteles mener, at tragedien – og i en moderne læsning: kunsten – forårsager, renser ikke kunstneren, det er tværtimod her, en kultur deponerer hele sin traumatik. Den monetære despot og den religiøse ypperstepræst holder derfor begge meget af kunst; for dem er den et kosteligt og belejligt bedøvelsesmiddel, og endvidere et udmærket investeringsområde. For andre er kunsten fremmed, ligegyldig, eller udgør tværtimod den ikke-integrerede grund, hvorpå et oprør kan stå. Jeg nævner den, Kunsten, nu med stort K, fordi den kan have endnu en funktion: den kan ikke alene tjene den afsindige symbolske kapital, men den kunne faktisk tage livet af den.

Ingen religion uden kunst – musik, poesi, maleri, hele udtrækket. Guds huse og de handlinger, der fylder dem, kræver konstant æstetisk pleje. Træk den ud, og der vil ikke være fugls føde tilbage til sjælenes aggressive vederkvægelse. På samme måde: ingen fyrste uden pomp, det vil sige arkitektur, skuespil, draperinger, selvspejlinger i enhver målestok. Selv pengenes materielle udtryk er kunstnerisk designet, dekoreret og signeret. Æstetikken er lige så socialt gennemtrængende som pengene. Suveræniteten bader i æstetik. Man kunne imidlertid forestille sig, at kunsten helt holdt op med at støtte vanviddet. I stedet kunne den vende tilbage til den sociale kommunikation, også kaldet "medierne", som aktuelt forbliver meget tøvende over for denne fundamentale menneskelige aktivitet, og som fylder sin tøven med – en ejendommelig form for nonsens, fortællinger uden pointe, industriel hyggemusik,

billeder, især *billeder*, uden anden funktion end at hylde magten eller fedte for en seksualitet, som igen hylder magten. Det kunne man forestille sig.

Hvis journalistikken for eksempel blev skrevet af mennesker med poetisk erfaring, som derfor vidste noget om sprogets forhold til dette at tale sandt, at sige tingene, som de er, og kunne høre, hvordan dét lyder, ville nyhedsformidlingen nærmest blive af filosofisk lødighed. Hvis de mennesker, som stiller "op" for at repræsentere andre menneskers tanker om, hvad der bør gøres i det kollektive liv, ligesom kunstnerne kunne påtage sig andres lidelser i bogstavelig forstand, kunne de jo repræsentere dem i stedet for som nu simpelthen at stille sig i vejen for dem. Men ligesom kunsten holdes aktiv i forhold til suveræniteten, holdes den passiv i forhold til politikken. Tilbage bliver det organiske hverdagsliv, hvor kunstneren bare kæmper med sit typisk dårlige helbred og sin måske med rette anfægtede samvittighed. Tingene kunne være anderledes.

Filosoffen Michel Serres foreslog i *Naturpagten* (1990, på dansk i 1992), at vi begyndte at forsvare naturens sag, jordens, havenes, atmosfærens, isens, dyrenes, planternes sag over for deres menneskelige mishandlere. Det er netop det, der skal til. Men "hvorfra taler" forsvareren så? På hvilken autoritets vegne og med hvilken lov i hånd? Åbenbart intetstedsfra og tomhændet. Økologien er rent deskriptiv, en nøgtern beskrivelse af den igangværende ødelæggelse. Den er så at sige et komplementært tillæg til økonomiens beskrivelse af den igangværende og økonomisk-nødvendige vækst. Men det kunne være anderledes: hinsides alle autoriteter og instanser, og forud for dem, forstår vi i sidste øjeblik, at vi alle er *talende kroppe*, der taler med den autoritet, der følger af at *tale* fra en *krop*, og ud fra den kunst, det er for hver enkelt at være den talende del af en krop, som befinder sig i en synkende verden. Pengene *kan* rent faktisk *tales* ned fra de gyldne tinder og ud af skjulestederne, hvor tavsheden havde beskyttet dem. Ikke ud fra lovenes elastiske moralisme, men ud fra kroppenes etik, som beror på deres dødelighed. Skal vores dræber være den spekulative kapital i hænderne på afsindige magthavere? Det kan ikke længere dreje sig om, hvad vi vil *dø for*, men hvem vi vil *dræbes af*. Dette er kroppens sprog. Dens poesi, om man vil, og dens kunst. Den revolutionære Marquis de Sade gik af denne grund imod dødsstraffen; han fandt det særlig vederstyggeligt at blive dræbt af en officiel myndighed.

Det er naturens fysiske natur ikke alene at føde, avle og vokse, men også at gå i opløsning, forvandle sig til forsvindende partikler i det øde univers. Den er neutral, hvad dette alternativ angår. Da den ikke besidder en sjæl, kan det være den lige meget, om vi lever eller dør. Det er måske kunstens fortrin at kunne sætte sig ind – eller snarere ud – i denne neutralitet, i det mindste glimtvis, for at kunne tale kroppens sprog og se det værende udefra,

fra dødens og materialets sted. Fra stenenes, metallernes, elementernes sted. Fra fysiologiens, knoglernes og grammatikkens sted. Fra affaldets sted. Derfra kan vi mere radikalt forsvare det levende, som om vi ikke var levende selv og dermed part i sagen.

Livets bristepunkt er vanviddet, og det taler nu; det har allerede talt for længe. Lad os i stedet give dets virkning, affaldet, ordet. Det tænker, og det synger noget, der kunne lyde som Erik Knudsens råb fra dybet, *de profundis* (1948):

»Hvem gynger i nat på det vildsomme hav / Skibbruden, ene med bølger og storm? / Hvem blæser i nat i sit Rolands-horn / Mens spøgelsesskibe sejler forbi? // O døve skippere! Blinde styrmænd! / Levende brødre ved mast og ror, / Jeg kalder på jer med vand i min mund!«

Ja, hvem kan det være?

*